

УДК 339.13

[https://doi.org/ 10.35546/kntu2078-4481.2019.3.32](https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2019.3.32)

А.В. ТАРАСЮК

Херсонський національний технічний університет

ORCID: 0000-0001-7765-502X

Г.А. ЛІСКОВА

Херсонський національний технічний університет

ORCID: 0000-0002-7577-6028

СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ КОМУНАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

У роботі досліджено проблеми розвитку підприємств комунальної сфери в Україні. Встановлено, що найбільш вагомими проблемами галузі є: тарифна політика (підприємства комунальної сфери є природними монополістами і свою діяльність здійснюють під жорстким контролем органів місцевого самоврядування та держадміністрації, тарифи цих підприємств більше реагують на розмір витрат, ніж на рівень попиту, державою встановлюються тарифи, що не покривають витрат підприємств галузі, у більшості випадків при встановленні тарифів не враховується можливість подальшого розвитку підприємств, у тарифи практично не закладаються витрати на капітальний ремонт і модернізацію основних засобів, або недостатні обсяги); застаріла матеріально-технічна база; значна ступінь зносу основних фондів; застосування застарілих технологій, які передбачають використання великої кількості працівників, для обслуговування технологічних процесів; випереджуюче зростання вартості енергоносіїв та значне зростання обсягів дебіторської заборгованості. Вирішенню проблем підприємств комунальної сфери буде сприяти технічне оновлення, широке використання інноваційних технологій, автоматизація виробничих процесів. Головною проблемою оновлення матеріально-технічної та технологічної бази комунальних підприємств залишається невизначеність джерел фінансування необхідних витрат. Оскільки основним джерелом фінансування інвестицій є власні кошти, важливим є забезпечення стабільного фінансового стану підприємств які на сьогодні є збитковими. Система фінансування і тарифна політика підприємств комунальної сфери в сучасних умовах невизначеності економічного середовища повинна забезпечити поступовий перехід на бездотаційний, самоокупний принцип роботи. Всі перелічені заходи можливо здійснити удосконалюючи механізм залучення прямих іноземних інвестицій, коштів місцевих бюджетів та приватних інвесторів.

Ключові слова: підприємства водопровідно-каналізаційного господарства, управління витратами, технічне переозброєння, інноваційні підходи, нові технології, автоматизація виробничих процесів.

А.В. ТАРАСЮК

Херсонський національний технічний університет

ORCID: 0000-0001-7765-502X

Г.А. ЛІСКОВА

Херсонський національний технічний університет

ORCID: 0000-0002-7577-6028

СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ КОММУНАЛЬНОЙ СФЕРЫ В УКРАИНЕ

В работе исследованы проблемы развития предприятий коммунальной сферы в Украине. Определено, что наиболее значительными проблемами отрасли являются: тарифная политика (предприятия коммунальной сферы являются естественными монополистами и свою деятельность осуществляют под жестким контролем органов местного самоуправления и госадминистрации, тарифы этих предприятий в большей степени реагируют на размер затрат, чем на уровень спроса, государством устанавливаются тарифы, которые не покрывают затрат предприятий отрасли, в большинстве случаев при установлении тарифов не учитывается возможность дальнейшего развития предприятий, в тарифы практически не заложены затраты на капитальный ремонт и модернизацию основных средств; устаревшая материально-техническая база и значительная степень износа основных фондов, использование устаревших технологий, предусматривающих использование большого количества работников, для обслуживания технологических процессов; опережающий рост стоимости энергоносителей и значительный рост объемов дебиторской задолженности. Решению проблем предприятий коммунальной сферы будет способствовать техническое перевооружение, широкое использование инновационных технологий, автоматизация производственных процессов. Главной проблемой обновления материально-технической та технологической базы коммунальных предприятий

остається неопределенность источников финансирования необходимых затрат. Поскольку основным источником финансирования инвестиций являются собственные средства, важным условием является обеспечение стабильного финансового состояния предприятий, которые сегодня являются убыточными. Система финансирования и тарифная политика предприятий коммунальной отрасли в современных условиях неопределенности экономической среды должны обеспечить постепенный переход на бездотационный, самоокупающийся принцип работы. Все перечисленные мероприятия можно осуществить усовершенствуя механизм привлечения прямых иностранных инвестиций, средств местных бюджетов и частных инвесторов.

Ключевые слова: предприятия водопроводно-канализационного хозяйства, управление затратами, техническое перевооружение, инновационные подходы, новые технологии, автоматизация производственных процессов.

A.V. TARASIUK

Kherson National Technical University

ORCID: 0000-0001-7765-502X

G.A. LISKOVA

Kherson National Technical University

ORCID: 0000-0002-7577-6028

STATE, PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF COMMUNAL SPHERE ENTERPRISES IN UKRAINE

The problems of development of communal enterprises in Ukraine are investigated. It is established that the most important problems of the industry are: tariff policy (utility companies are natural monopolists and their activities are carried out under the strict control of local governments and state administration, tariffs of these enterprises are more responsive to the amount of costs than the level of demand, the state sets tariffs that they do not cover the costs of the enterprises of the industry, in most cases the tariff setting does not take into account the possibility of further development of the enterprises; into recruiting for overhaul and modernization of fixed assets or insufficient); outdated material and technical base; significant deterioration of fixed assets; the use of outdated technologies, which involve the use of large numbers of employees, to service technological processes; anticipatory growth in energy costs and a significant increase in accounts receivable. Technical problems, widespread use of innovative technologies, and automation of production processes will contribute to solving problems of enterprises of the communal sphere. The main problem of updating the material and technical and technological base of public utilities remains the uncertainty of sources of financing the necessary expenses. Since equity is the main source of investment financing, it is important to ensure a stable financial position for businesses that are currently unprofitable. The system of financing and tariff policy of utilities in the current environment of uncertain economic environment should ensure a gradual transition to a non-subsidized, self-sustaining working principle. All of these measures can be implemented by improving the mechanism of attracting foreign direct investment, local budgets and private investors.

Keywords: water supply and sewage enterprises, cost management, technical re-equipment, innovative approaches, new technologies, automation of production processes.

Постановка проблеми

Сьогодні комунальні підприємства займають значну частку в матеріальному забезпеченні щоденних потреб людини, однак щорічно спостерігається погіршення показників ефективності їх господарської діяльності та відповідно зниження якості послуг, що надаються населенню. Саме тому виникає гостра необхідність проведення ґрунтовного всебічного аналізу для визначення причин та заходів для усунення їх негативного впливу з метою налагодження ефективної і прибуткової роботи комунальних підприємств та відповідно поступове формування соціально орієнтованої економіки нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз останніх досліджень і публікацій дали змогу встановити, що теоретико-методологічні засади житлово-комунального господарства сьогодні досліджуються багатьма провідними фахівцями як України, так і зарубіжжя. Серед них слід відзначити методологічні розробки В. М. Бабаєва, Д. Т. Бікулова, Б. В. Бабіна, В. М. Вакуленка, Б. М. Данилишина, А. О. Дегтяра, О. І. Дзядь, О. В. Долгальнової, В. В. Дорофійенка, А. А. Дроня, Д. В. Ісаєнка, Т. М. Качала, Ю. В. Ковбасюка, С. В. Корнійчука, Г. О. Крамаренко, С. Г. Кравченка, В. П. Кукси, В. М. Лобаса, В. І. Логвиненка, І. М. Осипенка, В. І. Пили, О. С. Поважного, О. Ю. Попова, О. Т. Рибалко, М. В. Руля, Г. М. Семчука, Т. М. Строкань, Д. М. Стеченка, Р. М. Сиротюка, Ю. Г. Хівріча, В. В. Хомякова та ін. Розробки українських авторів не завжди є послідовними, містять певні протиріччя і не забезпечують практикам достатнього вибору реальних інструментів управління витратами на підприємстві. Характерним для підприємств комунальної сфери

стало постійне обмеження ресурсів і досягнення запланованої ефективності потребує постійного зіставлення витрат і отриманих результатів. Ця проблема посилюється під впливом інфляції, коли дані про виробничі затрати необхідно повсякденно звіряти з даними майбутніх затрат, які залежать від впливу зовнішнього середовища. У сучасних умовах систематичного зростання цін і тарифів на всі види ресурсів необхідно усвідомити, що лише грамотне та раціональне ставлення до витрат дозволить досягнути зростання економічної ефективності діяльності підприємства.

Формулювання мети дослідження

Метою і завданням дослідження є аналіз сучасного стану підприємств галузі ВКГ, здійснення пошуку шляхів підвищення економічної ефективності роботи та обґрунтування процесів реформування підприємств галузі, а також розробка заходів для забезпечення стабільного фінансового стану підприємств ВКГ.

Викладення основного матеріалу дослідження

Характерною рисою більшості комунальних підприємств є те, що вони не виробляють продукції, матеріалізованої в предметах зовнішнього світу. Їх виробнича діяльність спрямована на надання населенню тих або інших послуг (транспортних, технічних, санітарно-гігієнічних і т. п.).

Водопровідно-каналізаційні підприємства є складовою частиною житлово-комунального господарства міст і селищ, що забезпечують населення, підприємства і організації питною водою та разом з цим здійснюють відведення стоків з каналізаційних об'єктів за межі міських територій. Централізованими системами водопостачання забезпечені всі міста України і 89% селищ міського типу. Системи централізованого водовідведення мають 94% міст і 46% селищ. Підприємства водопровідно-каналізаційного господарства є природними монополістами і свою діяльність здійснюють під жорстким контролем органів місцевого самоврядування та держадміністрації. Тарифи цих підприємств більше реагують на розмір витрат, ніж на рівень попиту.

Кількість підприємств в Україні, які надають послуги з централізованого водопостачання та/або з водовідведення, у 2018 році становила 6109, з них 2903, або 47,5% – комунальної власності, 7,6% – державної власності і 44,8% – приватної власності. З цих підприємств 42,7% – спеціалізовані, 40,2% – багатогалузеві та 16,1% – відомчі (рис. 1).

Потужності комунальних та відомчих водопроводів складають понад 14,3 млн. м³ на добу, що забезпечує середньодобове водоспоживання на 1 одного міського мешканця в обсязі 326 літрів. Близько 30% загального водоспоживання задовольняється за рахунок підземних джерел.

Експлуатується понад 67,4 тис. км водопровідних мереж і водоводів, 25,7 тис. км каналізаційних мереж і колекторів. З них майже 20% з амортизовано, в аварійному стані знаходиться 4,5 тис. км водопровідних і 1,45 тис. км каналізаційних мереж. Найгірший технічний стан основних фондів підприємств ВКГ у Донецькій, Луганській областях.

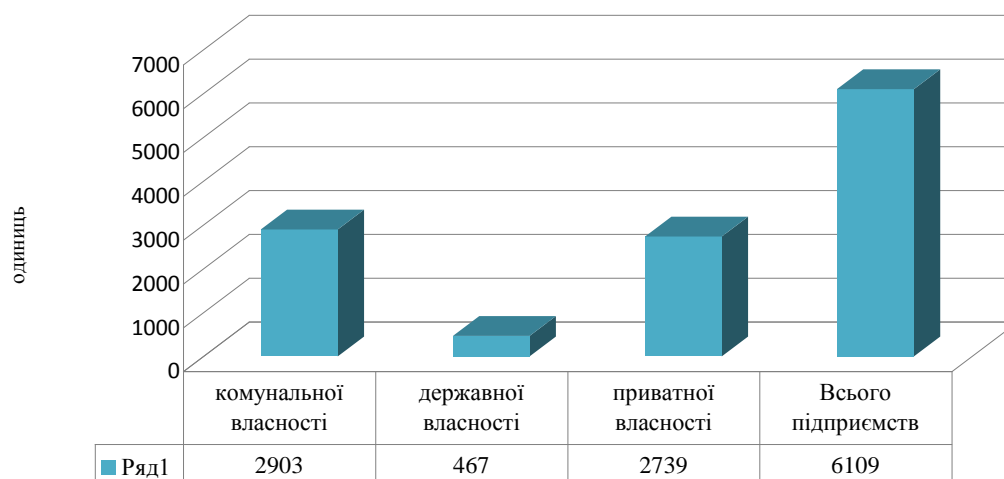

Рис. 1. Кількість підприємств централізованого водопостачання та/або водовідведення за формою власності в Україні

Головною проблемою оновлення водопровідної мережі залишається невизначеність джерел фінансування необхідних витрат. Оскільки основним джерелом фінансування інвестицій є власні кошти, важливим є забезпечення стабільного фінансового стану підприємств ВКГ, які на сьогодні є збитковими.

Пошук коштів на модернізацію обладнання є надзвичайно важливим завданням при підвищенні інноваційного потенціалу комунальних підприємств. Виконання цього завдання можливе за рахунок

здійснення фінансових заходів, що забезпечують беззбиткове функціонування підприємств комунального господарства, а також завдяки забезпеченню додаткових надходжень коштів у вигляді позик (в тому числі і від МФО), грантів, фінансової допомоги з боку загальнодержавних та місцевих органів влади, інвестицій приватних осіб, тощо.

Господарство функціонує збитково і з кожним роком фінансова ситуація галузі погіршується. Так у 2019 році підприємства сфери отримали збитки у сумі 1,3 млрд. гривень, що на 22,2% більше порівняно з відповідним періодом 2018 року. Дебіторська заборгованість збільшилась на 1 млрд. грн., а кредиторська – на 3,4 млрд. грн.

В комунальній галузі існує недосконала система тарифоутворення, яка призводить, насамперед, як до великої асиметрії між тарифами різних регіонів, так і до невідшкодування населенням собівартості послуг, а підприємствами – перевищення тарифу над собівартістю в 2-3 рази (табл. 1).

Таблиця 1

Асиметрія тарифів на послуги водопостачання та водовідведення в Україні

Послуги	Значення	Затверджені тарифи з ПДВ, м ³		Рівень відшкодування затвердженими тарифами фактичної собівартості	
		Для населення	Для комерційних споживачів	Для населення	Для комерційних споживачів
Водопостачання та водовідведення	max	Запоріжжя (4,48)	Полтава (11,96)	Запоріжжя (100%)	Вінниця (341,8%)
	min	Вінниця (1,44)	Житомир (2,75)	Вінниця (61,2%)	Львів (98,8%)
Асиметрія	max/min	3,11	4,35	1,63	3,46

Головною проблемою у цій сфері залишається несвоєчасний перегляд тарифів на комунальні послуги для населення та затвердження їх місцевими органами влади на рівні нижчому, ніж витрати на їх надання.

Система фінансування галузі і тарифна політика в нових умовах повинна забезпечити поступовий перехід на бездотаційний, самоокупний принцип роботи. Обов'язковою умовою проведення житлово-комунальної реформи є зміна тактики ціноутворення, а саме: перехід від простого підвищення тарифів на воду і водовідведення до поступової диференціації цих тарифів з урахуванням реальних доходів громадян, фактичних витрат виробників житлово-комунальних послуг та якості наданих послуг.

Водопровідно-каналізаційне господарство є найбільш енергоємним споживачем електроенергії в галузі житлово-комунального господарства – майже 7,2 млрд. кВт. год, що становить близько 4% від загальної кількості споживання електроенергії в Україні. В той же час, внаслідок незадовільного технічного стану мереж та насосного обладнання, роботи насосних станцій в неоптимальному режимі, втрачається близько 25% електроенергії, що споживається. Питомі витрати енергоресурсів на 1 куб. м поданої води становлять у середньому 1,0 кВт/год, а в окремих областях значно перевищують цей показник.

Загалом факторами збільшення собівартості послуг водопостачання слід вважати зростання ціни на паливо, електроенергію, покупну воду та ін., про що свідчить рис. 2, на якому представлена типова структура собівартості послуг водопостачання на комунальних підприємствах України.

Функціональні і фінансово-господарські показники роботи більшості підприємств ВКГ України є незадовільними. Необхідність заміни застарілого обладнання, капітального ремонту мереж водопроводу потребує значних фінансових витрат, які у теперішній час підприємства ВКГ можуть здійснити лише за рахунок надходжень за надані послуги. Значна частина споруд цього комплексу відпрацювала нормативний термін і потребує оновлення (рис. 3).

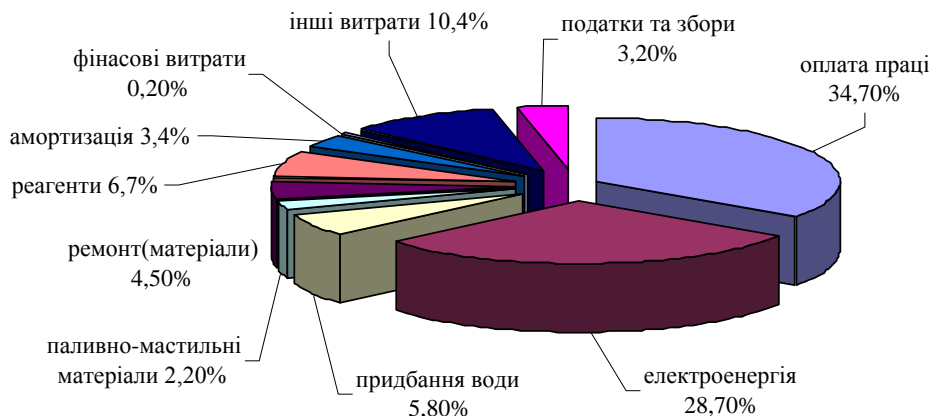

Рис. 2. Типова структура собівартості послуг водопостачання на комунальних підприємствах України

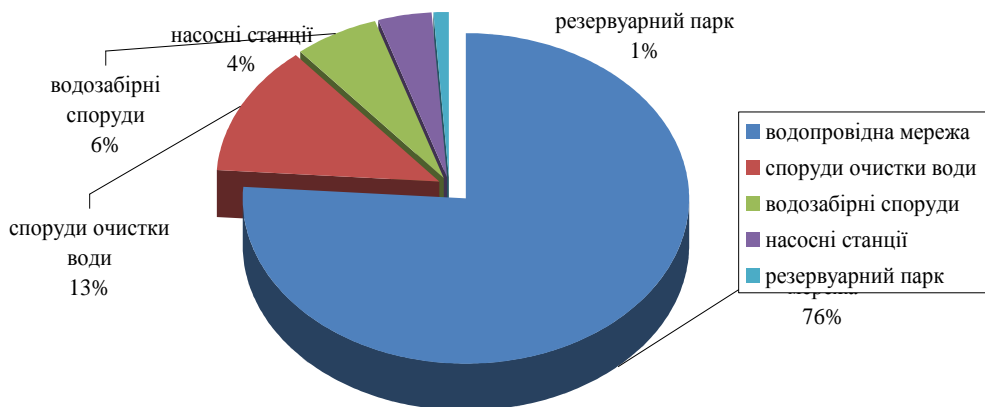

Рис. 3. Знос основних виробничих фондів підприємств ВКГ в Україні (станом на 01.01.2019)

Ступінь зносу основних фондів, віднесених до водопостачання та водовідведення у 2018 році склала 62% по Україні (за даними Державного комітету статистики).

З погіршенням технічного стану водопровідних систем помітно знижується ефективність їх роботи та зростають нераціональні втрати води і витoki. Показник втрат води у міських мережах є надто високим і знаходиться в межах 0,4–3,0 м³ /км-год, у порівнянні з показниками у Західній Європі, які становлять 0,1–0,4 м³ /км-год.

Проблема погіршується і через значні нераціональні втрати води, величина яких становить 38,5%, а в окремих регіонах перевищує 50%.

Причинами цього, як і у попередні роки, є критичний стан розподільних водопровідних мереж, обладнання та арматури і т. п.

Всього в Україні 58,1 тис. км мереж водопостачання. Понад 35% (20,4 тис. км) з них є застарілими, тобто, ступінь зношеності складає більше 90%. 19,5% (11,3 тис. км) – зношеність у 76-90%, а 22,1% (12,8 тис. км) – ступінь зношеності 50-75% (рис. 4.) і лише 9% мереж водопостачання не є аварійними: їх термін експлуатації не перевищує 25 років, за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг (рис. 4.).

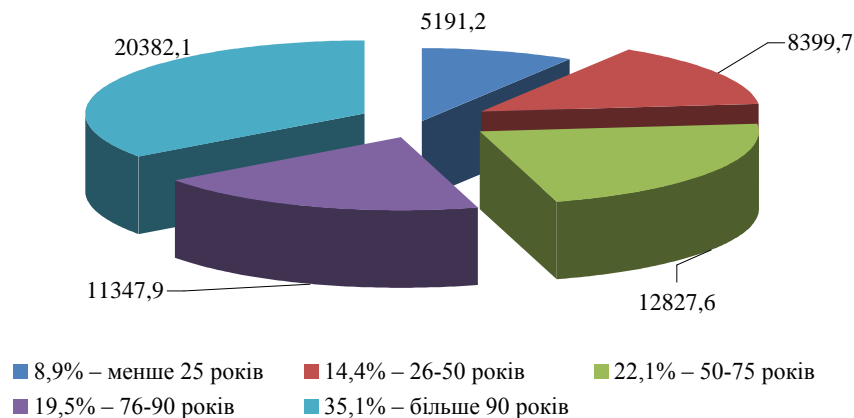

Рис. 4. Структура мереж водопостачання за ступенем зносу та експлуатації в Україні (станом на 1.01.2019)

Головною проблемою оновлення водопровідної мережі залишається невизначеність джерел фінансування необхідних витрат.

Окрім втрат води, на підприємствах водопостачання ще мають місце й інші, не менш важливі, категорії втрат. До них належать:

- екологічні втрати, у тому числі збиток, що наноситься здоров'ю населення неякісною водою;
- втрати, пов'язані з аварійністю у результаті розривів водопровідних систем і витоків води;
- енерговитрати, які за даними аналітиків в собівартості продукції підприємств водопостачання складають 40-60%;
- втрати, що виникають в результаті розкрадань – несанкціоноване підключення до водопровідних мереж;
- збиток від підтоплення, яке є наслідком витоків води з трубопроводів системи водопостачання;
- втрати державних фінансів, які виникають через надання дотацій на покриття безгосподарності й неплатежів;
- втрати промислових і комерційних підприємств, високі тарифи для яких компенсують знижені тарифи для населення; – зниження стійкості й надійності системи водопостачання в цілому.

Усі ці фактори є причиною зростання собівартості 1 м³ реалізованої питної води і рівня середнього тарифу відповідно.

Поряд зі зростанням вартості послуг, підвищення тарифів зумовлено недосконалістю самого способу ціноутворення на продукцію монополістів та недоліками в його регулюванні. Існуючі не відшкодовують повної собівартості послуг централізованого водопостачання та водовідведення і, як наслідок, не дозволяють забезпечити ефективність господарювання підприємств водопровідно-каналізаційного господарства в ринкових умовах.

Так, незважаючи на те, що впродовж минулих років тарифи на житлово-комунальні послуги переглядалися, фактичний рівень рентабельності за результатами фінансово-господарської діяльності майже по всіх підприємствах є від'ємним та не покриває витрати на виробництво послуг водопостачання та водовідведення.

Інформація про структуру фактичної собівартості та тарифи на послуги водопостачання, а також рівень відшкодування затвердженими тарифами собівартості послуг дають можливість зробити наступні висновки:

- у тарифах практично не враховується якість послуг водопостачання, що надаються, і відсутні самі критерії якості цих послуг;
- тарифи на послуги водопостачання є єдиними у рамках кожної групи споживачів (у межах кожної адміністративно-територіальної одиниці) і різняться в кінцевій сумі оплати тільки наявністю або відсутністю лічильників;
- у більшості випадків при встановленні тарифів не враховується можливість подальшого розвитку підприємств, у тарифи практично не закладаються витрати на капітальний ремонт і модернізацію основних засобів, а якщо й закладаються, то їх рівень не перевищує 2–2,5%.

Отже, проведення комплексного стратегічного та оперативного аналізу господарської діяльності комунальних підприємств дасть змогу не лише поглиблено вивчити об'єкт дослідження, а й приймати раціональні рішення на кожній стадії функціонування підприємства для вирішення господарських задач.

Висновки

Актуальність дослідження стану та перспектив розвитку водопровідно-каналізаційного господарства полягає в тому, що воно є однією з найважливіших галузей, яка забезпечує нормальне функціонування усього господарсько-промислового комплексу України.

Система водопостачання та водовідведення України доволі складний інженерний комплекс. Значна частина споруд цього комплексу відпрацювала нормативний термін і потребує оновлення.

За час експлуатації існуючих систем відбулися суттєві технічні, соціально-економічні, екологічні та інші зміни, які зумовили потребу пріоритетного відтворення на сучасному світовому рівні системи водопостачання в державі. Найбільшою проблемою системи водопостачання України є її спрацьованість, яка становить близько 30 %. Знос основних фондів у підгалузі сягає 62,2 %. Із загальної протяжності водопровідних мереж перебувають в аварійному стані і потребують заміни 37%, каналізаційних мереж - 34,8%.

Найважливішим напрямком є перегляд схем водопостачання з метою визначення реальних потреб у воді, необхідних потужностей насосного обладнання, розподілу водних потоків і оптимізації тисків в розподільчій мережі.

Впровадження вказаних заходів дасть можливість, в першу чергу, зменшити втрати води в системі, оптимізувати реальні обсяги її подачі, а, отже, і перекачування, та скоротити витрати із внутрішніх систем будинків.

Головною проблемою оновлення водопровідної мережі залишається невизначеність джерел фінансування необхідних витрат. Оскільки основним джерелом фінансування інвестицій є власні кошти, важливим є забезпечення стабільного фінансового стану підприємств ВКГ, які на сьогодні є збитковими. Незважаючи на підвищення тарифів, вони не відшкодовують 100% собівартості.

Для реновації виробничих фондів підприємств водопостачання, підвищення економічної ефективності їх функціонування окрім власних коштів підприємств, коштів державного та місцевого бюджетів, коштів резервного фонду, необхідним кроком є залучення інвестиційних коштів.

Пошук коштів на модернізацію обладнання є надзвичайно важливим завданням при підвищенні інноваційного потенціалу комунальних підприємств. Виконання цього завдання можливе за рахунок здійснення фінансових заходів, що забезпечують беззбиткове функціонування підприємств комунального господарства, а також завдяки забезпеченню додаткових надходжень коштів у вигляді позик (в тому числі і від МФО), грантів, фінансової допомоги з боку загальнодержавних та місцевих органів влади, інвестицій приватних осіб, тощо.

Список використаної літератури

1. Агаджанов Г.К. Економіка водопровідно-каналізаційних підприємств: навч. посіб. / Г. К. Агаджанов; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – 2-е вид., перероб. та доп. – Х.: ХНАМГ, 2010.
2. Закон України "Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення" №2918-III від 10.01.2002. [Електронний ресурс]/ Режим доступа: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>.
3. Закон України "Про державне регулювання у сфері комунальних послуг" № № 2479-VI від 09.07.2010. Електронний ресурс. - Режим доступа: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2479-17>.
4. Панов В.В. Державне управління розвитком комунальних підприємств водопровідно-каналізаційного господарства України / В.В. Панов, І.О. Панасенко. – Харків: вид-во ХаРІ НАДУ «Магістр», 2016.
5. Постанови Національної комісії від 11.08.2016 № 1414 "Про внесення змін до постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 26.11.2015 № 2868".

References

1. Ahadzhanov H.K. Ekonomika vodoprovodno-kanalizatsiinykh pidpriemstv: navch. posib. / H. K. Ahadzhanov; Khark. nats. akad. misk. hosp-va. – 2-e vyd., pererob. ta dop. – Kh.: KhNAMH, 2010.
2. Zakon Ukrainy "Pro pytnu vodu, pytne vodopostachannia ta vodovidvedennia" №2918-III vid 10.01.2002. Elektronnyi rerurs. - Rezhym dostupa: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>.
3. Zakon Ukrainy "Pro derzhavne rehuliuвання u sferi komunalnykh posluh" № № 2479-VI vid 09.07.2010. Elektronnyi resurs. - Rezhym dostupu: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2479-17>.
4. Panov V.V. Derzhavne upravlinnia rozvytkom komunalnykh pidpriemstv vodoprovodno-kanalizatsiinoho hospodarstva Ukrainy / V.V. Panov, I.O. Panasenko. – Kharkiv: vyd-vo KhaRI NADU «Mahistr», 2016.
5. Postanovy Natsionalnoi komisii vid 11.08.2016 № 1414 "Pro vnesennia zmin do postanovy Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh vid 26.11.2015 № 2868".